

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Güz 2025 / 2: 7-21.

Türkçede Söz Sanatından Dilbilgisel Kategoriye: ‘Âdeta’ ve ‘Sanki’nin “Büyütücü Gerçekdışılık” İşaretleyicisi Olarak Görünümü

Erkan HİRİK*

Öz: Bu çalışma, Türkçede “sanki” ve “âdeta” sözcüklerinin, geleneksel benzetme edatı işlevlerinin ötesine geçerek “Büyütücü Gerçekdışılık” (*augmentative irrealis*) işaretleyicisi olarak işlev gördüğünü savunmaktadır. Çalışmada bu sözcüklerin retorik bir sanat olan mübalağayı (abartı), gerçekdışılık spektrumunun yakınlık ve yaklaşıklık alt alanlarında kodlayarak dilbilgisel bir mekanizmaya dönüştürdüğü incelenmiştir. Bu işaretleyicilerin abartılı önermelerin doğruluk değerini askıya alarak bir “epistemik sigorta” işlevi gördüğü ve simülatif bir düzlem yarattığı tespit edilmiştir. Sonucunda “sanki” ve “âdeta”nın abartılı söylemi meşrulaştıran yarı-dilbilgisel operatörler olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Büyütme, gerçekdışılık, sanki, âdeta, mübalağa, dilbilgisi, dilbilgiselleşme, yaklaşıklık.

From Figure of Speech to Grammatical Category in Turkish: ‘Âdeta’ and ‘Sanki’ as Markers of Augmentative Irrealis

Abstract: This study argues that the words “sanki” and “âdeta” in Turkish, function as “Augmentative Irrealis” markers, going beyond their traditional roles as simile particles. It examines how these words transform hyperbole, a rhetorical device, into a grammatical mechanism by encoding it within the proximity and approximation sub-domains of the irrealis spectrum. It is determined that these markers function as an “epistemic insurance” by suspending the truth value of exaggerated propositions, thereby creating a simulative plane. Consequently, “sanki” and “âdeta” are revealed as semi-grammatical operators legitimizing hyperbolic discourse.

Keywords: Augmentation, irrealis, sanki, âdeta, hyperbole, grammar, grammaticalization, approximation.

* Prof. Dr., Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun (Türkiye). E-posta: erkanhirik@gmail.com / ORCID ID: 0000-0001-6978-8981.

Giriş

Dil, evrende var olan (somut ve soyut) kavramları kodlamanın ötesinde var olmayı, gerçekleşmeyi ve tahayyül edileni de temsil etme yeteneğine sahiptir. Bu bağlamda dilin anlamsal üst alanları olan *gerçeklik* (realis) ve *gerçekdışılık* (irrealis), konuşurun önermenin doğruluk durumu hakkındaki zihinsel ve duygusal konumunu yansıtmaktadır.

Gerçekdışılık, temel olarak fiil düzleminde gerçekleşmeme, isim düzleminde ise yokluk ile temsil edilmekle birlikte aynı zamanda belirsizlik, yakınlık ve yaklaşıklık gibi ara alanları da içermektedir. Türkçenin yapısal dinamikleri, bu anlamsal sınırları fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik düzeylerdeki çoklu işaretleyiciler aracılığıyla sistemli bir biçimde kodlayabilmektedir.

Gerçeklik ve gerçekdışılık kategorilerinin kiplik araştırmaları içindeki yerinin görece yeni olduğuna dikkat çeken Aslan Demir, konuşurun olay ve durumların gerçek ya da gerçekdışı oluşu ile nesnel gerçeklikle ne ölçüde örtüştüğü konusunda zihinsel/kavrayışsal bir ayrım yaptığını ve bu ayrım doğrultusunda aldığı kararı bir tutum olarak sözcüne yansıttığını ifade etmektedir (Demir, 2007: 582).

Dillerde ifade gücünü artıran ve anlam yoğunluğunu yükselten mekanizmaların başında *metafor* ve *abartı* (mübalağa) gibi retorik unsurlar gelir (Aksan, 2006: 62), (Erdem, 2003: 36). Metafor, kavramların zihinde bir şeyin başka bir şeye benzetilerek yapılmasını sağlayan semboller olarak kabul edilir. Dilin imkânlarını sınırsız hâle getiren metaforlar, alışılmış sözcük ve mana birliklerine, yeni ve özgün çağrışımlar yüklenmesi sonucu oluşurlar (Uçan Eke, 2017: 20). Mübalağa ise bir şeyi olağanüstü niteliklerle yansıtmaya amacını güden bir anlatım sanatıdır. Böylelikle duyguların ve heyecanın olağan sınırların ötesine taşınmasıyla söylemin etkisini artırmaktadır. Bilişsel dilbilim çerçevesinde ise *büyütme* (augmentative) kavramı, fiziksel büyüklük kavramını metaforik bir dayanak olarak işleterek “güçlü, heybetli, korkutucu, aşırı” gibi çağrışımları etkinleştiren değerlendirici morfolojinin (Di Garbo, 2013: 116) temel odaklarından biri olarak ele alınmaktadır.

Türkçe dilbilgisi gelenekleri içerisinde leksikal işaretleyicilerden *sanki* ve *âdeta* sözcükleri, genellikle basit benzetme (teşbih) edatları ya da tahmin zarfları olarak tasnif edilmiştir (Özçelik, 2004: 144, Hacıeminoğlu, 1992: 34). Oysa bu çalışmada incelenen bağlamsal kullanımlar, söz konusu sözcüklerin bu geleneksel sınıflandırmanın çok ötesinde karmaşık anlamsal ve edimsel işlevler üstlendiğini göstermektedir. Örneğin, “Sanki kıyamet koptu.” veya “Patron işini doğru yapmayanlara karşı âdeta delirdi.” gibi ifadelerde bu işaretleyiciler basit bir karşılaştırma (benzetme) yapmaktan ziyade, fiziksel veya mantıksal olarak gerçekleşmesi imkânsız veya aşırı abartılı (mübalağalı) bir durumu, kurgusal bir zemine oturtarak meşrulaştırmaktadırlar.

Büyütme kategorisi, genellikle geleneksel çalışmalarda retorik bir sanat (abartı/mübalağa) olarak değerlendirilmiştir. Ancak büyütme kategorisi Türkçede sistematik bir kategori olarak yakın zamanda ele alınmaya başlanmıştır¹. Kullanım sahasına çıktığında özellikle *sanki* ve *âdeta* gibi işaretleyicilerin abartı/mübalağa gibi edebi bir sanatı (retorik unsuru), gerçekdışılık spektrumu dâhilinde kodlayarak âdeta

¹ bk. Sarı (2020), Hirik ve Gül (2024), Hirik ve Gül (2025).

dilbilgisel bir mekanizmaya (işaretleyiciye) dönüştürdüğü görülmektedir. Zira *sanki*, “olanaksız gerçekdışılık” alanını (örneğin “Sanki zamanı geri sarıp çocukluğuma döndüm.”) simülatif benzetimle estetikleştirme işlevi sağlamaktadır. Benzer şekilde *âdeta* sözcüğü de kurgusal bir dünyaya gönderim yaparak gerçekdışılık alanında işlev görebilmektedir. Bu kullanım biçimi, işaretleyicilerin konuşurun duygusal yoğunluğunu ve abartılı tutumunu (Saraç, 2000: 184) yansıtarak önermeyi *gerçeklik* sınırından, kesinlik ve doğrulama ihtiyacından uzaklaştıran bir işlev yüklenmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Türkçede *sanki* ve *âdeta* sözcüklerinin yalnızca benzetme ilgisi kuran edatlar veya tahmin bildiren zarflar olmakla kalmayıp konuşurun abartılı (hiperbolik) ifadelerini meşrulaştıran ve söylemi *gerçeklik* düzleminden *yokluk/gerçekleşmeme* temelli “**büyütücü gerçekdışılık**” (augmentative irrealis) düzlemine taşıyan merkezi operatörler olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle bu işaretleyiciler, *büyütme* kategorisinin anlamsal gerekliliğini karşılamak üzere gerçekleşmesi imkânsız veya olanaksız durumları, kurgusal bir dünyanın *yakınlık* ve *yaklaşıklık* sınırlarına yerleştirerek retorik bir abartıyı dilbilgisel bir kategori çerçevesinde kodlamaktadırlar. Bu işlev, *sanki*’nin yokluk temelli yakınlık ve *âdeta*’nın benzerlik temelinde yokluk çerçevesini işaretlemesi bağlamında *gerçekdışılık* spektrumunda belirginleşmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, abartı/mübalağa gibi geleneksel olarak retorik (söz sanatı) unsur olarak ele alınan bir ifadenin modern Türkiye Türkçesinde *sanki* ve *âdeta* işaretleyicileri aracılığıyla nasıl bir anlamsal ve işlevsel dönüşüm geçirerek gerçekdışılık kategorisinin alt alanları olan *olanaksız gerçekdışılık* ve *yakınlık/yaklaşıklık* zemininde dilbilgisel bir süreç (dilbilgiselleşme) olarak kodlandığını göstermektir. Bu inceleme, *sanki*’nin gerçekdışılık spektrumundaki çok yönlü rolünü, özellikle *yokluk* ve *gerçekleşmeme* eksenlerinde büyütmeye ve abartı/mübalağa stratejileriyle kurduğu ilişki bağlamında derinlemesine analiz etmeyi hedeflemektedir.

1. Teorik Çerçeve

Bu bölümde *sanki* ve *âdeta* sözcüklerinin geleneksel sınıflandırmaların ötesindeki işlevlerini, özellikle abartılı ifadeler bağlamında nasıl bir “Büyütücü Gerçekdışılık” operatörüne dönüştüklerini temellendirmek için çalışmanın temelini oluşturan dilbilimsel ve kavramsal çatı, yani *gerçekdışılık* (irrealis), *büyütme* (augmentation) ve *dilbilgiselleşme* (grammaticalization) kavramları ele alınmıştır.

1.1. Gerçekdışılık ve Sınırları

Dilbilimde *gerçeklik* ve *gerçekdışılık* kavramları, konuşurun önermenin doğruluk durumu hakkındaki zihinsel ve duygusal konumunu yansıtan üst anlamsal alanlar olarak tanımlanmaktadır. *Gerçekdışılık*, evrende olmayanı ve gerçekleşmeyi ifade etme vazifesi gören bir üst anlam alanıdır. Temel olarak bir kavram, olay veya durumun gerçekliğinin tam olarak bilinmediği veya kesin olarak teyit edilemediği ya da gerçekleşmeme/yokluk durumunun kesin olarak bilindiği durumları kapsar. Gerçekdışılığın sınırları Hirik (2024: 160) tarafından şu şekilde gösterilmiştir:

GERÇEKLİK (Realis)	GERÇEKDİŞİLİK (Irrealis)
Fiil [Gerçekleşme] (Verb, Realisation)	Fiil [Gerçekleşmeme] (Verb, Unrealisation)
İsim [Varlık] (Noun, Presence)	İsim [Yokluk] (Noun, Absence)

Gerçekdışılık, geleneksel dilbilgisi yaklaşımlarında sıklıkla kip (modality) alanıyla ilişkilendirilmiş olsa da kiplikten bağımsız, “gerçeklik durumu” (reality status) ölçütü merkeze alınarak kapsayıcı bir üst anlam alanı olarak değerlendirilmektedir (Exter, 2012: 184-185). Gerçeklik durumu (reality status) ölçütüne göre *gerçekdışılık* iki temel ekseninde ortaya çıkar:

- **Fiil Temelinde:** *Gerçekleşmeme* (Unrealisation).
- **İsim Temelinde:** *Yokluk* (Absence).

Ancak *gerçekdışılık* alanı, sadece bu katı ikilikle sınırlı değildir. Yapılan çalışmalar Türkçede gerçekdışılığın anlamsal sınırlarının beş alt kategoriden oluştuğunu göstermektedir: *Gerçekleşmeme*, *yokluk*, *belirsizlik* (ambiguity), *yakınlık* (affinity) ve *yaklaşıklık* (approximation).

1.1.1. Yakınlık ve Yaklaşıklık Kavramları

Dildeki her ifade ya gerçeklik ya da gerçekdışılık kümesine ait olmak zorundadır. Ancak konuşurun anlatım imkânlarının esnekliği, bu iki kutup arasında kalan “gri alanları” da ifade etme ihtiyacını doğurmuştur. Bu ara alanlar, isimler için *yakınlık* ve fiiller için *yaklaşıklık* terimleriyle ifade edilmektedir (Exter, 2012; Hirik, 2024).

- **Yakınlık (İsim Temelli):** Varlık-yokluk düzleminde ortaya çıkan, benzetme (analogy) ilgisi temelinde bir varlığın/kavramın yokluğunu işaretleme ve gerçeklik alanını andırma işlevidir. Yakınlık, benzetilen kavram alanına dâhil olmama durumunu içerdiği için temelde yokluk (gerçekdışılık) bildirmektedir.

*Karşımdaki arkadaşım değil, **sanki** kardeşimdi.*

Bu ifade, derin yapıda “kardeşim değil, ancak kardeşim gibiydi” anlamına gelerek yokluk (gerçekdışılık) zemininde yakınlık ilişkisi kurmaktadır.

- **Yaklaşıklık (Fiil Temelli):** Bir hareketin gerçekleşmeye çok yaklaşması fakat gerçekleşmenin tamamlanmamasıdır. Bu durum, hareketin gerçekleşmeme (unrealisation) sınırları içerisinde yer alması nedeniyle gerçekdışılık alanına dâhildir.

*Hâlbuki ağırlardan **âdeta** ölüyordum.*

Bu cümlede *âdeta* leksikal işaretleyicisi, *öl-* fiilindeki hareketi yaklaşıklık bağlamında vurgulamaktadır. Ancak hareket gerçekleşme sınırını aşmadığı için gerçekdışılık alanında konumlanmaktadır.

Türkçede *sanki* ve *âdeta* gibi işaretleyiciler, isim temelli *yakınlık* ve fiil temelli *yaklaşıklık* çerçevesinde gerçekdışılık alanını işaretleyebilmektedir.

1.2. Büyütme (Augmentation) ve Abartı/Mübalağa (Hyperbole)

Büyütme, dilbilimsel bir kategori olarak değerlendirici morfolojinin (evaluative morphology) (Di Garbo, 2013) temel odaklarından biridir. Bu kategori, dildeki varlıkların veya durumların artışını ve yoğunluğunu belirtmek üzere morfolojik, leksikal veya sentaktik düzeyde işlev gören bir kodlama stratejisidir. Büyütme, temel anlamı ölçeksel olarak yukarı yönde kaydırarak nicelik (boyut, sayı) veya nitelik

(şiddet, derece) bakımından “normal” kabul edilen eşiğin üzerine çıkarmaktadır (Hirik ve Gül, 2025: 12-13).

• **Büyütmenin İşlevleri:** Büyütme, sözlüksel içeriğin kuvvetlendirilmesiyle sınırlı kalmaz. Duygusal bir duruşun taşıyıcısı konumuna yerleşir. Dilin “fiziksel büyüklük” kavramını metaforik bir dayanak olarak işleterek “güçlü, heybetli, korkutucu, aşırı” gibi çağrışımları etkinleştirmektedir. *Niceliksel büyütmeye*, ölçülebilir özelliklerde eşiğin yukarı kaydırılmasıyla tanımlanırken *niteliksel büyütmeye* ise ölçülemeyen değer, yoğunluk, güç ve etki gibi ölçekleri büyütme (Hirik ve Gül, 2025: 48).

• **Abartı/Mübalağa ve Büyütme İlişkisi:** Abartı/Mübalağa ya da hiperbol, büyütmeye kategorisinin *metaforik büyütmeye* alt başlığı altında incelenen bir türüdür. Abartı; varlık, nesne, olay ya da durumu, anlatımın etki gücünü yükseltmek amacıyla gerçek sınırlarının ötesinde sunmaya karşılık gelir (Karataş, 2018: 295). Duyguların ve heyecanların olağan sınırların ötesine taşınmasıyla söylemin etkisini artırır. Geleneksel dil çalışmalarında büyütmeye, sistematik bir kategori olmaktan ziyade çoğunlukla “abartı/mübalağa” (Pala 2006; Aktaş 2002) başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Abartı/mübalağa, tanımı gereği bir durumun gerçek sınırlarını aşmayı içerdiği için mantıksal ve fiziksel olarak imkânsız olan durumları ifade etmeye yönelir. Bu durum, abartılı ifadelerin doğası gereği *gerçekdışılık* alanına yakın durmasına neden olur. Örneğin, “*Yüz saattir bir tabak yemeği yiyemedin!*” cümlesi, eylemin süresini gerçek zamanın ötesine taşıyarak niceliksel büyütmeye (abartı) üretir. “*Sanki kuş olup uçtum.*” veya “*Sanki zamanı cebime koydum.*” gibi ifadelerde ise *sanki*, simülatif benzetimle bu fiziksel olanaksızlığı (olanaksız gerçekdışılık) esteteze ederek abartı (büyütme) stratejisiyle *gerçekdışılık* alanını pekiştirir.

1.3. Dilbilgiselleşme (Gramerleşme) Kavramı

Dilbilgiselleşme, dilbilimde bir sözcükbirimin (leksikal unsur) zaman içinde daha işlevsel ve soyut bir anlama kayarak dilbilgisel bir işlev veya işaretleyici (gramatikal marker) kazanması sürecidir.

Meillet’e göre dilbilgiselleşme “eskiden bağımsız olan bir sözcüğün dilbilgisel bir karakter yüklenmesi” olarak tanımlanmaktadır (1958: 130-148). Traugott (2003) dilbilgiselleşme kavramını, belirli dilbilimsel bağlamlarda sözcük öbekleri ve yapıların gramer işlevleri yerine getirdiği süreç olarak daha geniş bir tanımla sunmaktadır. Can’a göre ise dilbilgiselleşme, sözcüksel öğelerin zaman içerisinde bağımsızlıklarını kaybederek dilbilgisel bir konuma evrilmesini veya mevcut dilbilgisel birimlerin işlevsel olarak daha da bağımlı hâle gelmesini kapsayan dinamik bir süreçtir (2017: 38). Bu süreçte sözcüğün temel anlamı soyutlaşırken (semantic bleaching) yapısal rolü güçlenir.

Dilbilgiselleşme, leksikal unsurların (isimler, fiiller) zamanla dilbilgisi kategorisi işaretleyicilerine dönüşmesini içerir. *-yor*, *-Dir* gibi morfemlerin zamanla sözcükten dilbilgisi parçası hâline dönüşmesi bunun tipik bir örneği olabilir. Benzer şekilde bağımsız bir fiil olan *u-* (gücü yetmek), yeterlik kipinin bir parçası olarak dilbilgiselleşmiştir. Bu dönüşüm, dilbilgisel unsurların genellikle *cümle* → *kalıplaşma* → *edat/bağlaç* şeklinde bir seyir izlediğini düşündürmektedir.

Âdeta sözcüğü Arapçadan ödünçlenmiş bir leksikal unsur olmasına rağmen, Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı/söylem belirleyici olarak benzetme, yakınlık ve yaklaşıklık ilgileri kurarak *gerçekdışılık* alanına gönderim yapma işlevi üstlenmiştir. Bu, onun sadece bir isim ya da zarf olarak kalmayıp *gerçekdışılık* (kurgusal dünya) ekseninde bir anlam düzenleyici (operatör) rolü üstlenmeye başladığını göstermektedir. Örneğin, *Patron işini doğru yapmayanlara karşı âdeta delirdi* cümlesinde *âdeta*, eylemi (delirme) *gerçekleşmeme* sınırına çekerek bir abartıyı (büyütmeyi) meşrulaştıran dilbilgisel bir işlev görmektedir.

Bu üç kavramsal alanın (gerçekdışılık, büyüme, dilbilgiselleşme) kesişim noktası, *sanki* ve *âdeta* sözcüklerinin abartılı (hiperbolik) bir ifadeyi alıp onu *gerçekdışılığın yakınlık/yaklaşıklık* alt alanına taşıyan ve böylece retorik bir sanatı dilbilgisel bir mekanizmaya dönüştüren birer “Büyütücü Gerçekdışılık” işaretleyicisi olarak işlev görmesini açıklamaktadır. Bu sayede fiziksel olarak imkânsız olan abartılı durumlar, dilsel simülasyon yoluyla meşrulaştırılmaktadır. (Kornfilt, 2003; Özçelik, 2004; Hirik, 2024).

2. Bir “Tampon” Mekanizması Olarak Gerçekdışılık

Dilbilim çalışmalarında dilin, yalnızca dışsal gerçekliğin bir temsili olmadığı; buna ek olarak konuşucunun söz konusu gerçekliğe yönelik subjektif duruşunu ve iletişimsel maksadını da bünyesinde barındırdığı genel kabul gören bir yaklaşımdır. Bu bağlamda duygusal yoğunluğu veya anlatım gücünü yükseltmek amacıyla başvurulmuş retorik sanatlar, özellikle abartı (mübalağa/hiperbol), dilin geleneksel doğruluk ölçütleriyle çatışan karmaşık kullanımları gündeme getirmektedir. Bu bölümde *sanki* ve *âdeta* sözcüklerinin abartılı önermeleri (hiperbol) *gerçeklik* alanından uzaklaştırarak iletişimsel bir “epistemik sigorta” işlevi görmesini sağlayan bir “tampon mekanizması” olarak *gerçekdışılık* spektrumuna nasıl taşıdığı incelenmektedir.

2.1. Yalan Söyleme Paradoksu

Abartı/mübalağa, bir durumun gerçekliğinin aşırı artırıldığı bir mecaz/değişmece olarak tanımlanır (Averbeck, 2015: 87-109, (Gibbs, 2000: 5-27), (Claridge, 2011: 7). Geleneksel dil felsefesi ve edimbilim (pragmatik) çerçevesinde konuşurun iletişimsel etkinliğinin temelinde *Grice’in İşbirliği İlkesi*’nin alt kümesi olan *Nitelik İlkesi* yer alır: “Doğru olduğuna inandığın şeyi söyle (Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme.)” (Grice, 2022: 5). Bu ilke, konuşmacının kasıtlı olarak yanlış veya yetersiz bilgi vermemesini bekler. Nitekim metafor kullanımı, konuşurlar arasında karşılıklı konuşma bağlamında iletişim kurmanın temel yollarından birini oluşturmaktadır. İşbirliğine dayalı bir etkileşimde ortaya çıkan karşılıklı sezdirim ise kullanılan ifadede dilbilimsel olarak kodlanan yüzeysel içerikten ayrılan asıl/kastedilen anlamı ifade etmenin bir yolu olarak işlemektedir (Ervas ve Gola, 2013: 27). Ancak abartılı bir ifade, yüzey yapıda ele alındığında bu ilkeyi ihlâl etme potansiyeli taşır. Örneğin, bir konuşurun içinde bulunduğu aşırı sıcak bir durumu ifade etmek için sarf ettiği “Oda *âdeta* hamam gibi yandı.” (Odanın sıcaklığına metaforik bir benzetme) veya “Sana olan sevgim *sanki* Everest Dağı kadar.” gibi ifadeler, retorik amaçla kurulmuştur. Eğer bu önermeler mecazdan arındırılmış, salt olgusal doğruluk bağlamında değerlendirilirse oda gerçekten hamam gibi yanmamıştır, yalnızca ısınmıştır ve sevgi fiziksel bir dağın niceliğine eşit değildir. Bu durumda abartılı ifade, teknik olarak doğru olmayan bir beyan (yalan) riski taşımaktadır. Zira Bilgegil’in (1989: 154-168)

belirttiği gibi mecaz, asıl manasından başka bir manaya nakledilmiş bir kullanımdır. Harfiyen doğru olmayan bu ifadeler, dinleyici tarafından “yalan” olarak değil, “anlamsal yoğunluk” ve “duygusal etki” taşıyan bir ifade olarak yorumlanmalıdır. Bu iletişimsel riski bertaraf eden dilsel mekanizma, *sanki* ve *âdeta* sözcüklerinin önermeyi *gerçeklik* alanından bilinçli olarak uzaklaştırmasıdır.

2.2. Gerçekdışılığın Rolü: Simülasyonun Dilbilgisel Kodlanması

Sanki ve *âdeta* sözcükleri, *gerçekdışılık* spektrumunda işlev gören merkezi leksik işaretleyicilerdir. Bu sözcüklerin retorik açıdan abartılı bir ifadeden önce kullanılması, önermeyi (P), doğruluk statüsünün askıya alındığı bir alana, yani bir simülasyon ya da kurgusal dünya düzlemine taşır.

Sanki, önermeyi *gerçeklik* eşiğinden belirli bir mesafeyle sunmakla beraber onu bir varsayım, benzetim, olasılık ya da tahmin zeminine taşımaktadır. *Sanki*’nin isim temelli kullanımları yokluk eksenine yakınlık ilgisi kurar. Fiil temelli kullanımları ise gerçekleşmeme ya da yaklaşıklık bildirir. Örneğin, fiziksel olarak imkânsız olan bir durumu ifade eden “**Sanki** zamanı geri sarıp çocukluğuma döndüm.” ifadesinde *sanki* bu imkânsızlığı harfi harfine doğru bir beyan olarak değil, simülatif bir benzetimle estetikleştirmektedir. Bu, konuşurun duygulanımını temsili bir çerçeveye taşımasını sağlamaktadır.

Âdeta, özellikle fiil temelli yapılarda yaklaşıklık bildirerek hareketin gerçekleşme sınırına yaklaştığını ancak sınırı aşmadığını (gerçekleşmeme) işaretler. Örneğin, “Halbuki ağnırlardan **âdeta** ölüyordum.” cümlesinde *öl-* fiilindeki hareket gerçekleşme sınırını aşmamıştır. Bu da ifadeyi *gerçekdışılık* alanına konumlandırır. Benzer şekilde *âdeta* kurgusal bir yapı oluşturarak gerçekte olmayan bir kavramı (**Âdeta** savaş açtılar.) yüzey yapıda kurgusal olarak yer almasını sağlamakta ve yokluk temelinde *gerçekdışılık* belirtmektedir.

Bu işaretleyiciler, dinleyiciye örtük (implicature) bir mesaj iletmektedir. Bu mesaj şu şekilde ifade edilebilir: “Bu önerme P, olgusal gerçeklik kümesinin bir üyesi değildir. Bu, abartılı, kurgusal veya benzetimsel bir yaklaşıklıktır.”

Gerçekdışılığın temel özelliği olan *gerçekleşmemişlik* veya *yokluk*, abartının doğruluk gerekliliğinden muaf tutulmasını sağlamaktadır. Böylece konuşur, ifadeyi gerçekdışılık alanına taşıyarak “Nitelik İlkesi”ni doğrudan ihlal etmeden iletişimsel amacına ulaşır.

2.3. ‘Epistemik Sigorta’ Olarak *Sanki* ve *Âdeta*

Bu çalışmanın hipotezi bağlamında *sanki* ve *âdeta* sözcüklerinin büyütmeyi (abartıyı/mübalağayı) bağlamsal ve edimsel açıdan “güvenli” kılan birer “epistemik sigorta” görevi üstlendiği savunulmaktadır. Bu işlev şu üç temelde değerlendirilebilir:

i. **Doğruluk Sorumluluğunun Askıya Alınması:** *Sanki* ve *âdeta*, önermenin doğruluk değerini askıda bırakan bir epistemik mesafe kurar. Konuşur, abartıyı bu işaretleyicilerle çerçevelediğinde ifade edilen bilginin kesinlik ve doğruluk yükümlülüğünü taşımamaktadır. Zira *gerçekdışılık*, gerçekleşmesi mümkün olmayan, gerçekleşmeyecek veya kesin olarak bilinmeyen durumları kapsayan daha geniş bir alandır.

ii. **Abartının Meşrulaştırılması:** Abartı, tanımı gereği gerçek sınırları aşmayı içerir. *Sanki* ve *âdeta*, bu aşırı söylemi, gerçekdışılık alanının alt kategorileri olan

yakınlık (isim temelli) ve *yaklaşıklık* (fiil temelli) çerçevesine konumlandırarak meşrulaştırır. Örneğin, *Patron işini doğru yapmayanlara karşı âdeta delirdi* cümlesinde *âdeta* abartılı ifadeyi yaklaşıklık alanına çekerek patronun fiziksel olarak delirmediğini (gerçekdışılık) ancak delirmeye çok yakın şiddette davrandığını bildirir. Bu, abartının mantıksal bir yalan değil, gerçekdışılık spektrumunda kodlanmış yoğun bir *büyütme* (augmentation) stratejisi olduğunu gösterir.

iii. **Büyütücü Gerçekdışılık Operatörü:** *Sanki* ve *âdeta*, retorik bir unsur olan mübalağayı, gerçekdışılık kategorisi içinde sistematik olarak kodlayan birer “büyütücü gerçekdışılık” (augmentative irrealis) operatörü olarak işlev görür. Bu operatörler, niceliksel veya niteliksel büyütmenin yarattığı aşırı durumu, simülatif ve kurgusal bir düzleme aktarır dilbilgisel bir mekanizma olarak dilbilgisel hâle getirmişlerdir. Böylece konuşur, söyleminin kabul edilebilirliğini ve iletişimsel etkisini, epistemik olarak risk almadan *gerçekdışılık* alanının sağladığı esneklikle en üst düzeye çıkarmaktadır. Bu mekanizma, Türkçenin ifade esnekliğini ve *gerçeklik-gerçekdışılık* arasındaki “gri alanları” yönetme becerisini gözler önüne sermektedir.

3. ‘Sanki’ ve ‘Âdeta’nın Büyütücü İşlevleri

Literatür incelendiğinde Türkçede benzerlik temelli yakınlık ve yaklaşıklık kategorisinde işlev gören geniş bir edat envanterinin bulunduğu görülmektedir. Hacıeminoğlu (1992); ‘denli, gibi, misali, âdeta’ ve benzeri edatların bu işlevsel çeşitliliğine işaret ederken, Gencan (1979: 438-441) ‘benzetme ilgeçleri’ (gibi, kadar, sanki vb.) üzerinde durmuştur. Gencan bilhassa ‘gibi’ edatının eylemsel kullanımının yarattığı anlamsal nüansı irdelemiş ve bu yapının eylemin kesinliğinden öte, eyleme yakın olma veya eylemin yapıyor gibi görünme durumunu karşıladığını ifade etmiştir. Geleneksel dilbilgisi sınıflandırmalarında benzetme edatları olarak nitelendirilen *sanki* ve *âdeta* sözcükleri, *gerçekdışılık* spektrumu içerisinde işlev görerek abartılı anlatımların dilbilgisel düzlemde meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir. Büyütme (augmentation), bir ifadenin niceliksel ya da niteliksel yoğunluğunu artırma stratejisidir. Her iki unsur da konuşurun duygusal ya da tutumsal boyuttaki abartılı tavrını aktarma işlevini üstlenmektedir.

3.1. ‘Sanki’: Kurgusal Senaryo Kurucusu

Sanki bağlacı, Türkçede gerçekdışılık spektrumunu çok yönlü biçimde kat eden merkezî bir leksik işaretleyici olarak işlev görmektedir. Sözcüğün temel görevi, önermeyi doğrudan doğrulama eşiğinden uzaklaştırarak varsayım, benzetim, olasılık ya da tahmin zeminine taşımaktır. Bu işlev, özellikle *yokluk temelli yakınlık* ve *gerçekleşmeme* alanlarında yoğunlaşarak konuşurun zihinsel olarak inşa ettiği abartılı senaryoları meşrulaştırmaktadır.

3.1.1. ‘-mİş Gibi Yapma’ (Pretence) İşlevi

Sanki, özellikle ‘-miş gibi’ yapısıyla eşdizimli kullanıldığında bir durumun gerçekte öyle değilken öyleymiş gibi davranılması anlamına gelen ‘miş gibi yapma’ (pretence) ya da rol yapma eleştirisini kodlamaktadır. Bu yapı, yüzeysel olarak bir benzetim çağrışırsa da derinde olumsuz bir gerçeklik yorumu gerektirerek *yokluk* alanına yaslanan bir anlam örgüsü kurar. Örneğin, “*Sanki atom parçalıyorsun, bu ne ciddiyet!*”. Bu ifadede *sanki*, atom parçalamak gibi yüksek ölçekli bir başarı tasvirini varsayım olarak işletmektedir. Fakat ikinci yargı bu varsayımı yerle bir ederek

gerçekleşmeme çıkarımını keskinleştirmektedir. Atom parçalamak gibi *paragon*² çerçevede sunulan bu durum, abartıyı (büyütmeyi) estetikleştirme işlevi görmektedir.

“*Sanki dünyalar onun oldu.*”

Bu cümle, bir kişinin mutluluk, zenginlik veya başarı durumunun niceliksel ve niteliksel olarak en üst düzeyde abartıldığını ifade eden abartılı (hiperbolik) bir yapıdır.

Büyütme (Niceliksel/Niteliksel): “Dünyalar onun oldu” ifadesi, sahip olma miktarını (dünyalar) ve niteliğini (mutluluğun şiddeti) ölçülebilir sınırların ötesine taşımaktadır. Büyütme, fiziksel büyüklük kavramını metaforik bir dayanak olarak işleterek “güçlü, heybetli, aşırı” gibi çağrışımları etkinleştirir. Niceliksel büyütmeye, sayı ve ölçü adlarıyla kurulabilmekle birlikte, buradaki ‘dünyalar’ ifadesiyle kapsam genişletilerek abartı üretilmiştir.

Gerçekdışılık (Yokluk/Olanaksızlık): Ontolojik ve fiziksel gerçeklik bağlamında bir kişinin tüm dünyalara sahip olması olanaksızdır. *Sanki* işaretleyicisi, fiziksel yasaları, nedensel yönlülüğü ve kategorik sınırları ihlal eden bu türden imgeler kurarak dilde *olanaksız gerçekdışılık* alanını sahnelemektedir. Cümledeki önerme, doğrulanabilirliği olmayan, hakikate çevrilemez bir önerme üretmekte ve daimî gerçekdışılık üyeliği taşımaktadır.

Tampon Mekanizması: *Sanki*, bu imkânsız mülkiyeti doğrudan olgusal bir gerçeklik olarak değil, ‘-mış gibi’ çerçevesinde simülatif bir sahneleme etkisi yaratarak sunar. Konuşur, bu sayede abartılı (büyütücü) ifadesini gerçeklik düzleminin doğruluk sorumluluğundan muaf tutarak kurgusal düzleme taşır. Böylece *sanki*, niceliksel büyütmeyi gerçekdışılığın *yakınlık* alanı üzerinden kodlayarak abartıyı dilbilgisel bir mekanizmaya dönüştürmektedir.

3.2. ‘Âdeta’: Sanal Gerçeklik ve Yaklaşıklık

Âdeta sözcüğü, Arapçadan ödünçlenmiş bir leksikal unsur olmasına rağmen, Türkçede fiilli ve isimli yapılarla eşdizimli olarak kullanılarak *benzerlik*, *yakınlık* ve *yaklaşıklık* ilgileri kurmaktadır. Bu sözcük, bir durumu *gerçekleşmeme* sınırına çok yaklaştığı hâlde gerçekleşmemiş olarak betimleme işleviyle gerçekdışılık alanının merkezi bir üyesidir.

3.2.1. Sanal Gerçeklik ve Yoğunluk Artırma İşlevi

Âdeta, özellikle bir eylemin şiddetini veya derecesini abartmak (büyütmek) amacıyla kullanıldığında eylemi neredeyse ‘o raddeye gelmiş’ gibi göstererek yoğunluğunu artırır. Bu kullanım, konuşurun duygusal yükünü yansıtan niteliksel bir büyütmeye stratejisidir. “*Hâlbuki ağırlardan âdeta ölüyordum.*” Bu cümlede *âdeta*, öl-fiilindeki hareketi yaklaşıklık bağlamında vurgular. Hareket, gerçekleşme noktasını aşmamıştır. Bu sebeple ifade *gerçekdışılık* alanına konumlanmıştır.

“*Adam âdeta kükredi.*”

Bu örnek, niteliksel ve metaforik büyütmelerin tipik bir göstergesidir. Kükreme eylemi, insan fizyolojisinin ve toplumsal normların ötesinde bir şiddeti ifade ederken *âdeta* bu abartıyı dilbilgisel düzleme taşır. Diğer bir ifadeyle “Adam kükredi.” ifadesi

² Paragon kavramının tanımı, çerçevesi ve örnekleri için bk. Sarı (2025).

gerçek olamayacak mantıksız bir söylemken *âdeta* sözcüğü ile konuşur ve dinleyen arasında ilişkiler ağı kurulabilir hâle gelmektedir.

Metaforik Büyütme: Kükreme eylemi, hayvanlardan (örneğin aslan gibi güçlü/yırtıcı hayvanlardan) insana aktarılan bir metaforik kullanımdır. Güç, heybet ve şiddet gibi nitelikler, aslan (ya da boğa/ejderha gibi yırtıcılar) metaforları aracılığıyla büyütülerek hedef alana aktarılmaktadır.

Büyütücü Gerçekdışılık: Kükremenin insan tarafından fiziksel olarak gerçekleştirilmesi imkânsızdır (Olanaksız Gerçekdışılık). *Âdeta* sözcüğü, bu fiziksel imkânsızlığı bir yaklaşıklık ilintisiyle *gerçekdışılık* alanına çeker. Konuşur, adamın öfkesinin şiddetini (niteliksel büyütme), abartının tepe noktası olan ‘kükreme’ eyleminin *yakınlığına* yerleştirir. *Âdeta*, eylemin şiddetini betimlemek için benzetme amaçlı kullanılmış olup fiil gerçekleşme noktasını aşmamıştır. Bu sayede retorik bir unsur olan abartı, *âdeta* aracılığıyla dilbilgisel bir mekanizma olarak *sanal bir gerçeklik* kurgusuna dâhil edilir.

3.3. “sanki” ve “âdeta” Nüansları

Sanki ve *âdeta* sözcüklerinin her ikisi de benzetme ve yakınlık/yaklaşıklık temelleri üzerinde durarak *gerçekdışılık* işaretleyicisi olarak işlev görmektedir. Ancak kullanımlarının yoğunlaştığı semantik alt alanlar açısından önemli nüanslar ortaya çıkmaktadır:

İşaretleyici	Baskın İşlev Alanı	Gerçekdışılık Sınırı	Büyütme Tarzı
Sanki	Varsayım, İroni, Karşıolgusallık, Zihinsel Simülasyon, ‘Mış gibi yapma’ (Pretence)	Belirsizlik, Yokluk, Gerçekleşmeme (yüzey yapı tersinlemesi)	Zihinsel, Epistemik Büyütme (Olanaksız senaryoları kurgulama)
Âdeta	Yoğunluk Artırma, Şiddet Bildirme, Betimsel Yaklaşıklık, Sanal Gerçeklik	Yaklaşıklık (Gerçekleşme sınırına yakın durma), Yokluk (kurgusal yapılarla)	Betimsel, Niteliksel Büyütme (Eylemin şiddetini tepe noktaya taşıma)

Tablo 1: *Sanki* ve *Âdeta* Karşılaştırması

Bu karşılaştırmalı analiz doğrultusunda *sanki* ve *âdeta* arasındaki temel ayırım, işaretleyicinin önermeye atfettiği mesafenin türü ile ilgilidir:

- *Sanki* (Varsayımsal/Zihinsel Büyütme): *Sanki*, daha çok epistemik (bilgiye dayalı) ve kurgusal (zihinsel) bir mesafe kurmaktadır. Amacı, gerçekleşmeyen/yok

olan bir önermeyi alıp onu ‘öyleymiş gibi’ bir hipotez düzlemine (varsayım, ironi, kınama) taşımaktır. Bu nedenle *sanki*, ‘olanaklı gerçekdışılık’ ve ‘olanaksız gerçekdışılık’ alanlarında kurgusal senaryo kurucusu olarak güçlüdür. Örneğin, “*Sanki param var!*” ifadesi, konuşurun zihinsel durumundaki yokluğu ironi yoluyla büyütür.

• *Âdeta* (Betimsel/Fiziksel Büyütme): *Âdeta*, daha çok betimsel ve görsel bir yoğunluk artışı sağlar. Amacı, bir eylemin şiddetini veya bir nesnenin niteliğini, gerçeklik sınırına yaklaştırarak (yaklaşıklık) abartmaktır. *Âdeta*, genellikle *delir-*, *öl-*, *taş kesil-* gibi eylemlerin şiddetini artırır. Yani fiziksel/duygusal şiddeti metaforik bir tepe noktaya (kükreme gibi) taşıyıp oraya *yaklaşır*. Bu, sanal bir gerçeklik yaratma ve eylemin tarzını kuvvetlendirme işlevidir.

Nihayetinde her iki işaretleyici de retorik büyütmeyi dilbilgisel bir operasyon (gerçekdışılık işaretleme) hâline getirmektedir. Ancak *sanki*, kurgusal senaryoların epistemik sigortası işlevi görürken *âdeta* ise betimlenen durumun şiddetini *yaklaşıklık* sınırında büyüterek *gerçekdışılık* alanını zenginleştirmektedir. Bu işlevler bütünü, *sanki* ve *âdeta*’nın Türkçede birer *Büyütücü Gerçekdışılık İşaretleyicisi* olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4. ‘Büyütücü Gerçekdışılık’ (Augmentative Irrealis) Kategorisi

Türkçede *sanki* ve *âdeta* işaretleyicilerinin geleneksel benzetme işlevlerinin ötesinde konuşurun abartılı (hiperbolik) tutumunu dilbilgisel düzlemde kodlama stratejileri geliştirdiği saptanmıştır. Bu durum, retorik alanına ait olan mübalağanın anlamsal üst çatısı olan gerçekdışılık içerisinde sistematik olarak işlevselleştiğini göstermektedir. Bu bağlamdan hareketle abartma çerçevesindeki büyütmenin meşrulaştırılmasını sağlayan bu dilsel mekanizmayı tanımlayan yeni bir dilbilimsel kategori olarak *büyütücü gerçekdışılık* (augmentative irrealis) terimi kullanılabilir.

Büyütme (augmentation), temel anlamı ölçeksel olarak yukarı yönde kaydırarak nicelik (sayı, boyut) ya da nitelik (şiddet, derece) bakımından “normal” kabul edilen eşğin üzerine çıkaran bir kodlama stratejisidir. Abartı/mübalağa bu büyütmenin varlık, olay ya da durumu gerçek sınırlarının ötesinde sunan özel bir biçimidir.

Büyütücü gerçekdışılık, bir niteliğin veya niceliğin, olgusal dünyadaki sınırlarını aşarak *gerçeklik durumu* (reality status) ölçütü çerçevesinde dilbilgisel bir işaretleyici (*sanki*, *âdeta* vd.) yardımıyla sanal bir düzlemde (gerçekdışılık: yokluk, yakınlık, yaklaşıklık veya olanaksızlık alanında) yeniden kurgulanmasıdır. Bu kategori, abartının iletişimsel riske (Nitelik İlkesi ihlali) yol açmadan, duygusal yoğunluğu, şiddeti veya kapsamı en üst düzeyde aktarmasını sağlamaktadır.

Büyütücü gerçekdışılık işaretleyicileri (*sanki*, *âdeta* vd.), önermeyi gerçeklik alanından uzaklaştırarak gerçekdışılığın alt alanları olan yokluk/yakınlık (isim temelli) ve gerçekleşmeme/yaklaşıklık (fiil temelli) sınırlarına konumlandırmaktadır. *Büyütücü gerçekdışılık*, bir “kaynak alan”ın (gerçek dünyanın sınırlarını aşan abartı) “hedef alan”a (gerçekdışılık alanı) haritalanması sürecini dilbilgisel olarak kodlar. Bu haritalama *sanki* ve *âdeta* gibi işaretleyiciler tarafından yönetilmektedir:

İşaretleyici+*[Kaynak Alan (Abartılı Kavram)]*=*[Hedef Alan (Büyütücü Gerçekdışılık)]*

Bu formülasyonda *kaynak alan*, büyüklük/şiddet artışını temsil eden metaforik bir yapıdan oluşur. *Hedef alan* ise bu abartının gerçekdışılığın yakınlık/yaklaşıklık alt spektrumunda konumlanarak simülatif ve yorumsal bir değer kazanmasıdır. Bu hususlar aşağıdaki örnekler üzerinden somutlaştırılmıştır.

i. *Sanki dünyalar onun oldu.*

Abartılı Kavram (Kaynak Alan): Niceliksel büyütme: tüm dünyalara sahip olma (olanaksız mülkiyet).

Büyütücü Gerçekdışılık (Hedef Alan): *Sanki* sözcüğü, olanaksız mülkiyet kavramını *yokluk* temelli bir simülasyon düzlemine taşır. Bu ifade, mutluluğun veya zenginliğin şiddetini (niteliksel büyütme) anlatmak için olanaksız bir senaryoyu kurgusal düzlemde meşrulaştırır.

ii. *Sanki atom parçalıyorsun, bu ne ciddiyet!*

Abartılı Kavram (Kaynak Alan): Yüksek ölçekli bir başarı tasviriyle niceliksel ve niteliksel büyütme.

Büyütücü Gerçekdışılık (Hedef Alan): *Sanki* operatörü, bu abartıyı yüzey-derin yapı tersinlemesi yoluyla gerçekdışılığın *gerçekleşmeme* ve *karşıolgusalılık* alanına sabitlemektedir. Konuşur, muhatabın eylemini (atom parçalama) gerçekleştirmediğini bildiği hâlde eleştirel bir edimsel duruşla (sitem/alay) abartıyı kodlar.

iii. *Hâlbuki ağrılardan âdeta ölüyordum.*

Abartılı Kavram (Kaynak Alan): Ağrı şiddetinin en üst düzeye çıkarılması (niteliksel büyütme).

Büyütücü Gerçekdışılık (Hedef Alan): *Âdeta* leksikal işaretleyicisi, *öl-* fiilindeki hareketi gerçekdışılığın *yaklaşıklık* alanı içerisine yerleştirir. Fiziksel hareket gerçekleşme sınırını aşmamış olsa da *âdeta*, eylemin şiddetini aşırı bir raddeye yaklaştırdığını ifade ederek duygusal yoğunluğu büyütür. Böylece *âdeta*, abartıyı gerçekleşmeme sınırına çekerek meşrulaştırmaktadır.

iv. *Adam âdeta kükredi.*

Abartılı Kavram (Kaynak Alan): İnsan eyleminin (bağırma/öfke) şiddetinin hayvanlara özgü bir eylemle (kükreme) metaforik olarak büyütülmesi.

Büyütücü Gerçekdışılık (Hedef Alan): *Âdeta*, eylemin şiddetini gerçekdışılığın yaklaşıklık/yakınlık alanına taşır. Kükreme, insan fizyolojisi için *olanaksız gerçekdışılık* teşkil etse de *âdeta* bu metaforik tepe noktayı kullanarak eylemin gerçekte gerçekleşmediğini (kükreme yok) ancak ona yakın bir şiddette olduğunu bildirir. Bu, konuşurun eylem üzerindeki öznel tutumunu ve değerlendirmesini yansıtan niteliksel büyütmenin bir örneğidir.

5. ‘Abartı Kipi’ (Hyperbolic Mood) Benzeri Yarı-Dilbilgisel İşlev

Türkçede büyütme kategorisi, genellikle morfolojik ekler (örneğin küçültme ekleri gibi sistematik değildir) yerine, ağırlıklı olarak leksikal niteleyiciler, derecelendiriciler ve sentaktik yapılarla kodlanmaktadır. Çalışmalarda Türkçenin gerçekdışılık sınırlarını çizen işaretleyicilerin fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik olabileceği ve bu işaretleyicilerin bağlamda işlev değiştirebileceği ifade edilmektedir.

Sanki ve *âdeta* sözcükleri, gerçekdışılığın *yakınlık*, *yaklaşıklık*, *belirsizlik* ve *gerçekleşmeme* gibi alt alanlarının tamamında işlev görerek retorik bir işlevi

(abartı/mübalağa) dilbilgisel bir operasyona dönüştürmüştür. Bu durum, onların basit leksikal unsurlar olmaktan çıkıp önermenin *gerçeklik durumu* (reality status) üzerindeki yorumsal ve işlevsel etkileri nedeniyle dilbilgisel bir kategoriye yaklaşan bir statü kazandığını düşündürmektedir. Bu bağlamda “büyütücü gerçekdışılık”, Türkçede abartıyı kodlayan ve gerçekdışılık ile sıkı ilişki kuran “Abartı Kipi” (Hyperbolic Mood) benzeri yarı-dilbilgisel bir işlev olarak ele alınabilir. Bu işaretleyiciler, cümlelerin doğruluk değerini askıya alan ve onu kurgusal bir zeminde büyüten bir tür söylem operatörü olarak çalışmaktadır. *Sanki*’nin tek başına gerçekdışılık spektrumunu çok yönlü kat eden merkezi bir işaretleyici olduğu tespiti, leksikal unsurların Türkçede üstlendiği bu yarı- dilbilgisel rolün en güçlü kanıtıdır.

Sonuç

Türkiye Türkçesinin söylemsel mimarisi içerisinde *sanki* ve *âdeta* sözcüklerinin üstlendiği işlevlerin geleneksel dilbilgisi yaklaşımlarının ötesinde bir konumda yer aldığı görülmektedir. Çalışmanın bulguları, bu leksikal işaretleyicilerin dilin temel anlamsal üst çatısı olan *gerçekdışılık* spektrumunda karmaşık ve merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Geleneksel terminolojide *sanki* ve *âdeta* sözcükleri sıklıkla benzetme edatları veya tahmin zarfları olarak sınıflandırılmıştır. Oysa derinlemesine yapılan çözümlemeler, bu sözcüklerin basit bir benzetme ilgisi kurmaktan ziyade, konuşurun aşırı duygusal veya tutumsal yükünü taşıyan önermeleri dilbilgisel düzlemde meşrulaştıran stratejik operatörler olarak işlediğini göstermiştir.

Sanki ve *âdeta*, önermenin doğruluk değerini askıya alarak söylemi *gerçeklik* alanından çıkarıp *gerçekdışılık* üst anlam alanına taşımaktadır. Gerçekdışılık, sadece gerçekleşmeme ya da yokluktan ibaret olmayıp aynı zamanda *belirsizlik*, *yakınlık* ve *yaklaşıklık* gibi ara alanları da içermektedir. Bu işaretleyiciler, özellikle isim temelli yapılarda *yakınlık* (benzerlik, ancak üyelik yok) ve fiil temelli yapılarda *yaklaşıklık* (gerçekleşme sınırına yaklaşma, ancak gerçekleşmeme) temelleri üzerinden *gerçekdışılık* alanını belirgin biçimde kodlamaktadırlar.

Türkçede ‘sanki’ ve ‘âdeta’ sözcükleri, dilin anlatım olanaklarını güçlendirmek ve ifade kapasitesini artırmak amacıyla işlevselleştirilmiş stratejik aygıtlar olarak değerlendirilebilir. Bu strateji, retorik bir unsur olan abartının/mübalağanın, dilbilgisel bir mekanizmaya dönüştürülerek kodlanmasıdır. Zira abartı, tanımı gereği bir durumu olduğundan büyük ya da yoğun göstererek mantıksal veya fiziksel açıdan imkânsız olan bir *kaynak alan* yaratır. Bu bağlamda *sanki* ve *âdeta* sözcükleri, konuşurun yoğun duygularını (öfke, sevinç, hayranlık, sitem) ya da durumun şiddetini, *gerçekdışılık* alanı üzerinden *büyütme* (augmentation) için kullanılan merkezi operatörlerdir. Büyütme, dilin fiziksel büyüklük kavramını metaforik olarak işlettiği ve “aşırı” veya “güçlü” gibi nitelikleri etkinleştirdiği bir kategoridir. *Sanki* ve *âdeta* sözcükleri, abartılı (büyütülmüş) ifadeleri alarak onları gerçeklik düzleminin doğruluk sorumluluğundan muaf tutan bir “epistemik sigorta” görevi görürler. Konuşur, *sanki* ve *âdeta* kullanarak dinleyiciye “Bu söylenen tamamen doğru değildir, bu bir simülasyon/kurgudur.” mesajını iletir. Bu süreç, aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

Büyütücü İşaretleyici + [*Abartılı Önerme (Abartı/Mübalağa)*] → [*Doğruluğu Askıya Alınmış Simülasyon (Büyütücü Gerçekdışılık)*]

Bu bağlamda söz konusu yapılar, salt birer benzetme unsuru olmanın ötesindedir. Bunlar, Türkçenin ‘gerçekdışılık’ kipliğinden yararlanarak ‘olgusal gerçekliğin’ (duygusal yoğunluk, abartı vb.) etkisini pekiştirmek (augmentation) amacıyla işlevselleştirdiği stratejik mekanizmalardır. *Sanki*’nin kurgusal senaryoları (zihinsel büyütme) kurması ve *âdeta*’nın eylemin şiddetini *yaklaşıklık* sınırında betimsel olarak büyütmesi, bu stratejinin iki ana tezahürünü teşkil etmektedir. Bu işlevsel genişleme, mübalağa gibi retorik bir ögenin Türkçenin dilbilgisel ve söylemsel yapısında yarı-dilbilgisel bir statü kazandığını göstermektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aktaş, H. (2002). *Modern Türk şiirinde edebî sanatlar*. İstanbul: Söylem Yayınları.
- Aslan Demir, S. (2007). İstek kipliği, gerçeklik, gerçekleştirilebilirlik. *VII. Uluslararası Dil, Yazın ve Değişim Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (Cilt I, 581-590).
- Averbeck, J. M. (2015). Irony in interpersonal conflict scenarios: Differences in ironic argument endorsement and suppression across topics. *Journal of Argumentation in Context*. 4(1), 87-109.
- Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat bilgi ve teorileri (belâğât)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Can, M. (2017). Dilbilgiselleşme ve edat kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*. (26), 37-67.
- Claridge, C. (2011). *Hyperbole in English: A corpus-based study of exaggeration*. UK: Cambridge University Press.
- Di Garbo, F. (2013). Evaluative morphology and noun classification: A cross-linguistic study of Africa. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*. 10(1).
- Erdem, M. (2003). *Türkmen Türkçesinde metaforlar*. Ankara: Köksav.
- Ervas, F., & Gola, E. (2013). The pragmatics of metaphor use, from the conceptual view to the relevance the arctic perspective. F. Ervas & E. Gola (Ed.), *Metaphor in Focus, Philosophical Perspectives on Metaphor Use* içinde (21-37). UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Exter, M. (2012). Realis and irrealis in Wogeo: A valid category? N. Evans & M. Klamer (Ed.), *Melanesian Languages on the Edge of Asia: Challenges for the 21st Century* içinde (174-190). Honolulu: University of Hawaii’s Press.
- Gibbs, R. W. (2000). Irony in talk among friends. *Metaphor and Symbol*. 15(1-2), 5-27.
- Grice, P. (2022). Mantık ve konuşma (A. Yavuz, Çev.). *POSSEIBLE*. 11(1), 71-87.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde edatlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hirik, E. (2024). Boundaries of irrealis in Turkish. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. (6), 149-185.
- Hirik, E., & Gül, H. (2024). Türkçede büyütme kategorisi. *Söylem Filoloji Dergisi*. 9(1), 312-343. doi:10.29110/soylemdergi.1413777
- Hirik, E., & Gül, H. (2025). *Türkçede büyütme*. Ankara: Günce Yayınları.
- Karataş, T. (2018). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kornfilt, J. (2003). Subject case in Turkish nominalized clauses. U. Junghanns & L. Szucsich (Ed.), *Syntactic Structures and Morphological Information* içinde (129-215). Mouton de Gruyter.
- Meillet, A. (1958). L’évolution des formes grammaticales. In *Linguistique historique et linguistique générale* (pp. 130-148). Paris: Champion. (Original work published 1912).
- Özçelik, S. (2004). Türkiye Türkçesinde benzetme-benzerlik kavramları ve bu kavramları sağlayan ekler üzerine. *İlmî Araştırmalar*, 17(1), 143-154.
- Pala, İ. (2006). Mübalağa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31, 427-429). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2000). *Klasik edebiyat bilgisi: Belâgat*. İstanbul: R Yayınları.

TÜRKÇEDE SÖZ SANATINDAN DİLBİLGİSEL KATEGORİYE: ‘ÂDETA’ VE ‘SANKİ’NİN
“BÜYÜTÜCÜ GERÇEKDİŞİLİK” İŞARETLEYİCİSİ OLARAK GÖRÜNÜMÜ

- Sarı, İ. (2020). *Türkçede küçültme*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarı, İ. (2025). Mükemmeli Adlandırma Yöntemi Olarak Türkçede Paragonlar: Tanım, Şekillenme Özellikleri ve İşlevleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Yıllığı-79*. 149-172. <https://doi.org/10.32925/tday.2025.132>
- Traugott, E. C. (2003). Constructions in grammaticalization. In B. D. Joseph & R. D. Janda (Eds.), *The handbook of historical linguistics* (pp. 624-647). Malden, MA: Blackwell.
- Uçar Eke, N. (2017). *Klasik Türk edebiyatında metaforik üslup*. Ankara: Akçağ Yayınları.

